

EXCAVACIONS A DOS CONVENTS DE LA CIUTAT DE GIRONA

LLUÍS PALAHÍ GRIMAL

La ciutat de Girona ha tingut, al llarg de la seva història, una important presència de l'element religiós. Així ho testimonien la gran quantitat d'esglésies escampades arreu de la ciutat, però també el gran nombre d'ordes religiosos que, al llarg de l'època medieval i moderna, es varen establir a la vila i hi varen edificar els seus convents.

Al llarg de l'any 1995 es varen dur a terme dues petites intervencions en zones de la ciutat gironina que havien estat ocupades per dos d'aquests convents.

La primera es va desenvolupar en un local del carrer Nou, àrea que fins l'any 1835 havia estat ocupada pel convent de Sant Francesc. També fins al mateix any tingueren un convent, els frares caputxins, al carrer de la Força, situat a l'edifici que actualment ocupen el Museu d'Història de la Ciutat i l'Arxiu Municipal, on es va dur a terme la segona intervenció.

Les dues intervencions realitzades presenten diversos elements en comú. Per una banda, foren molt limitades en el temps i en l'espai —és a dir, es tractava d'excavacions de curta durada i en espais força restringits—; per l'altra, no van ser excavacions *strictu sensu*, sinó seguiments d'obres amb intervencions puntuals per tal d'aclarir o documentar millor determinats aspectes. Però el més interessant és que es tracta d'intervencions dutes a terme en convents que fa més d'un segle que han desaparegut com a tals, l'excavació dels quals ha aportat algunes dades no només sobre l'arquitectura d'ambdós conjunts religiosos, sinó també sobre algunes estructures anteriors, així com sobre la seva evolució posterior.

HISTÒRIA DE DOS CONVENTS

La ciutat romana de *Gerunda* es basteix sobre la vessant occidental del turó de Montjuïc. Tot i que durant l'època romana devia existir una ocupació

dispersa de la zona baixa de la ciutat actual, i que en època tardorromana existia una necròpoli al sector del Mercadal, no és fins a partir dels s. XI-XII que s'inicia una veritable formació de nuclis (burgs), fora portes, especialment al voltant de les esglésies de Sant Pere i Sant Feliu. Durant el s. XII neix un altre petit nucli al voltant de l'esglésiola del Mercadal.

Serà al llarg del s. XII que s'establiran a Girona diversos ordes religiosos, com els mercedaris, els dominics, les carmelites o els mateixos franciscans, aquestes dues darreres comunitats, a la zona del Mercadal.

Si bé totes les fonts accepten la fundació del convent al llarg del s. XIII, no hi ha coincidència en valorar-ne el moment concret. Així, Roig i Jalpí (ROIG I JALPÍ, 1678, p. 359-363) creia que havia estat fundat per sant Francesc d'Assís en persona durant la seva visita a la Península Ibèrica. Però és el mateix Roig i Jalpí qui transmet l'opinió del pare Francesc de Gonzaga (general de l'orde i cronista), en el sentit que el monestir fou fundat en vida del sant, però no especifica que ho fes ell mateix. Pla i Cargol parla d'una fundació de l'any 1234 per part de Galceran de Cartellà (PLA I CARGOL, J. 1946, p. 246-248). Abans que ell, Josep de la Canal, tot referint-se a un document trobat al mateix arxiu del convent, diu que aquest fa esment de l'any 1211 com a data fundacional, moment en què es produeix la venda, per part de Pere de Montemalono a Guillem de Déu, d'uns horts al Mercadal, prop del pont ubicat en aquesta zona (CANAL, J. de la, 1832, p.190-195). Però De la Canal creu que la data deu ser errònia, ja que l'orde franciscà no és acceptat a Itàlia fins l'any 1208, i el mateix sant Francesc no viatja a la Península fins al 1213. De la Canal, a més, aporta un altre document en què es fa referència a la donació al convent, per part del canonge de la Catedral, Bernat Esteva, de les terres situades al Mercadal, l'any 1231.

Barraquer, finalment, s'inclina a situar la fundació dins el primer quart del s. XIII, sense especificar-ne cap data concreta (BARRAQUER, 1906, p. 512-515).

Els inicis del convent són modestos, i va creixent, tant en poder com en espai ocupat per les seves propietats, a mesura que va adquirint, generalment a través de donacions, les diverses terres i finques veïnes. De fet, tota la zona era ocupada per diverses parcel·les i un carrer. El convent va anar adquirint o absorbint les propietats fins a acabar tancant l'esmentada via.

Si la data de fundació del convent és conflictiva, més unanimitat ofereix la data de consagració de l'església. Aquesta se situa en el 4 de juny de 1368, i Roig i Jalpí data la dedicació de l'altar en el 10 d'octubre de 1244 (ROIG I JALPÍ, 1678, p. 359).

Són poques les dades de què disposem sobre la història i les vicissituds

d'aquest convent. De fet, la història d'aquestes comunitats és la història de la ciutat de la qual formen part.

La seva ubicació, a la part baixa de la ciutat i molt a prop del riu Onyar, fa que el convent de Sant Francesc estigui tot sovint afectat per les inundacions i riuades que pateix la ciutat. Per esmentar-ne només algunes, podríem recordar les de 1380 o la de 1552, quan a la casa capitular del convent arribaren a acumular-se set pams d'aigua.

El 1597 es produí una inundació que afectà molt tota la part baixa de la ciutat, i l'any 1617, a la zona del Mercadal, l'aigua va arribar fins al primer pis de les cases. Especialment forta va ser la riuada de 1678, i la de 50 anys després, quan la força de l'aigua va arrencar l'enllosat de l'església, obrint fins i tot algunes de les sepultures que hi havia (CHIA, J. 1861).

L'orde franciscà, com va succeir amb molts altres, sovint va patir disensions internes. De fet, l'orde es dividia en dos grans grups de religiosos: els anomenats claustrals —que no seguien els preceptes de pobresa ordenats per sant Francesc— i els observants, més fidels a les idees del fundador. El convent gironí es trobava en mans dels claustrals, fins que a través de dos breus —datats el 2 de desembre de 1566 i el 16 d'abril de 1567— el papa Pius V va dissoldre aquest grup, i el convent va passar a ser governat pels observants i només hi van quedar aquells claustrals penedits i disposats a redimir-se.

Molt interessant per tal d'entendre l'excavació que s'hi va dur a terme resulta un contracte d'obres establert per a la restauració i l'embelliment del claustre, l'any 1598.¹ En l'esmentat document, es parla de la reconstrucció de tres dels quatre costats del claustre (nord, sud i oest), tot imitant la galeria de llevant ja existent.

El document, a més, explicita la reconstrucció del mur que separa el passadís del pati des de la fonamentació, i l'erecció d'arcades, tot imitant la forma i l'estil de les ja existents, que eren gòtiques.

L'any 1666 el papa Alexandre VII incorpora l'església de Sant Francesc a la de Sant Joan de Laterà (Roma) (GIRBAL, E., 1866, p. 27-30).

Com és lògic, com més ens apropem als nostres dies i a la fi del convent, disposem d'un major nombre de dades.

Així, durant el setge napoleònic de l'any 1809, els franciscans participaren activament en la defensa de la ciutat, i un cop aquesta fou ocupada pels francesos, en patiren les conseqüències. L'església va ser emprada com a presó, tant per tancar-hi els mateixos franciscans com els monjos d'altres

¹ Aquest document ens va ser proporcionat per J. Clarà -a qui des d'aquí volem agrair-li- en forma de transcripció sense referència topogràfica respecte al lloc on es troba guardat.

ordes religiosos. Al llarg de tot aquest període, sembla que el convent va patir importants desperfectes (BARRAQUER, C., 1915, p. 191-194).

Durant el trienni constitucional (1820-23), el cenobi passarà per nous problemes. Tot i que un decret del 16 de maig de 1821 n'autoritza l'existència i hi agrega la comunitat de Sant Salvi de Cladells i part de la de Figueres, els monjos tenen molts problemes amb la població i, sobretot, amb les autoritats, així com amb altres ordes rivals.

Fruit de la pressió, alguns monjos fugen a França, mentre que altres simpatitzen amb la causa realista.

Finalment, empresonats el 10 de novembre de 1822, els monjos són portats a Sant Feliu de Guíxols, i d'allà, a Barcelona. Aquesta situació es perllonga durant poc temps, ja que l'orde recupera el convent sis mesos després d'haver estat confiscat, fins que amb la desamortització de l'any 1835 l'orde en perdrà la propietat definitivament.

Tant els utensilis i el mobiliari com la propietat passaren a partir de llavors per diverses mans. Així, per exemple, el retaule, que restava inacabat, va anar a raure a Tossa de Mar, on es va acabar d'elaborar.

Els terrenys varen ser adquirits l'any 1840 per Joan Carbó per la quantitat de 10.053 duros, i el novembre de l'any següent va comprar també l'església. Posteriorment, els terrenys passaren a les mans de Joan Planas, Pau Bosch i N. Franquesa per 15.000 duros.

Així, una zona que al s. XII havia estat ocupada per unes quantes parcel·les i un carrer tornava a ser dividida, a mitjan s. XIX, en diverses propietats, i s'hi obria un nou carrer, el d'Isabel II, l'actual carrer Nou.

El segon convent al qual fa referència aquest estudi se situa en ple nucli antic de Girona, concretament a la part alta del carrer de la Força. A diferència del de Sant Francesc, aquest es va assentar a la zona del turó, ocupada ja des d'època romana. De fet, l'actual carrer de la Força ressegueix en gran manera l'antic *Kardo Maximus* de la ciutat romana. Aquest carrer, perpetuat al llarg del temps, ha rebut diversos noms, com carrer Major del Call (s. XIII-XIV) o de Sant Llorenç (des del s. XV), i finalment, carrer de la Força.²

Les primeres referències històriques concretes de què disposem sobre aquesta zona es remunten a l'època alt medieval. A la plaça on encara es troben els vells jutjats, existien dues petites esglésies, la de Sant Genís —docu-

² El carrer ja tenia aquest nom des del s. XV, però feia referència només al tram septentrional.

mentada des de l'any 949— i la de Santa Maria de les Puelles, esmentada en un document de l'any 966.

L'actual placeta de l'Institut Vell rebia el nom de carrer Ample. Aquesta dada és especialment interessant, ateses sobretot les dades proporcionades per l'excavació. De fet, dins l'actual botiga d'antiguitats propietat dels senyors Ensesa, situada a ponent de l'edifici del Museu d'Història de la Ciutat, dins l'antiga Canonja Vella, s'hi conserven les traces d'un antic carrer medieval que discorria en direcció nord-sud.

Aquestes dades són testimoni de l'existència de tota una xarxa urbana dins la ciutat medieval, amb carrers i carrerons actualment desapareguts.

L'any 1295 la parcel·la on actualment hi ha el Museu d'Història de la Ciutat era ocupada per dues propietats. La més petita devia estar a la zona de ponent del carrer Ample, estenent-se envers l'actual carrer Ballesteries. Entre aquesta propietat i el carrer de la Força, se'n trobava una altra de més gran. Un segle més tard, les dues parcel·les apareixen ja com una única propietat, que Moshé Caent ven a Moshé Estruc.³

Després de passar per diverses mans, aquesta propietat és adquirida, l'any 1471, pels marquesos de Cartellà, que la mantindran fins que, ja el s. XVIII, la cediran a la comunitat dels monjos caputxins (RUBÍ, 1966-67).

El 1662 el senyor Lluís Descatllar i de Cartellà va ampliar aquest palau adquirint una casa veïna que afrontava a orient amb l'almoina de la sagristia de la Catedral. Pocs anys després, el 6 d'agost de 1688, va comprar a Miquelàngela de Güell una casa que se situava a migdia de la propietat, és a dir, a mitja pujada del carrer de la Força⁴.

Finalment, l'any 1732, la casa passà a les mans dels monjos caputxins. Aquest orde religiós va tenir grans dificultats per trobar un indret adient dins la ciutat per ubicar-hi el seu convent. Establerts a Girona des de 1581, des de l'any 1624 els caputxins vivien a la zona del Mercadal. Fins i tot després d'aconseguir la cessió del Palau Cartellà, encara trigaren dos anys a poder plantar la creu dins l'edifici, prenent-ne possessió, a causa de problemes *polítics*. Però això no va representar la fi dels seus problemes, i els caputxins varen fer un intent de fundar un convent a la zona de Montilivi. El 1753 van haver

³ Moltes de les dades que fan referència al període medieval ens han estat fornides per Jordi Sagrera, J.M. Nolla i l'equip que està duent a terme un estudi cartogràfic de la Girona medieval, a qui agraïm l'ajuda.

⁴ Actes capitulars, lligall 49, f. 13.

de renunciar a aquest projecte i retornar a la proposta inicial del carrer de la Força, on construïren el convent de Sant Antoni.

Les obres del nou cenobi foren molt lentes. La primera pedra de l'església no es va col·locar fins al 26 d'abril de 1762, si bé l'edifici era ja ocupat de forma efectiva des de vuit anys abans.

La vida del convent de Sant Antoni va resultar, al final, curta i atzarosa. De fet, en un informe de l'any 1815, posterior al setge de Girona per part de les tropes napoleòniques, el convent de Sant Antoni apareix en un llistat d'edificis destruïts (FABRE, 1986).

Com la majoria de les propietats dels diversos ordes religiosos, sinó totes, el convent va passar a les mans governatives amb l'exclaustració de l'any 1835.

L'any 1841 es va concedir permís per transformar l'edifici en un centre d'ensenyança, i les obres van ser dutes a terme pel mestre d'obres Espelt. Entre altres reformes, es col·locà una galeria coberta al primer pis del claustre i es recompartimentà l'església per encabir-hi diverses aules. Probablement els soterranis van ser la part menys afectada per les reformes.

L'institut de batxillerat va perdurar fins als anys cinquanta del present segle, i la seva darrera funció és la que encara té com a Museu d'Història i seu de l'Arxiu Municipal.

DESCRIPCIÓ DELS EDIFICIS

El convent de Sant Francesc ocupava la zona que actualment delimiten l'extrem meridional del carrer de Santa Clara i les avingudes de Sant Francesc i de Jaume I. Durant la seva activitat com a convent, no existia el carrer Nou, construït un cop el cenobi ja havia estat abandonat i reparcel·lat.

L'església, orientada de nord a sud cap a la zona més propera al riu, era de dimensions considerables, allargassada, sense el transsepte marcat i amb un absis molt aprofundit. A ponent, se situava un gran claustre, i a l'oest d'aquest, la casa capitular i un segon claustre de dimensions més reduïdes. A la banda de tramuntana d'ambdós claustres, hi havia diversos edificis i una capella.

La forma i les dimensions del convent eren fruit del seu progressiu creixement, amb l'adquisició de noves propietats.

Un cas ben diferent el representa el del convent de Sant Antoni, construït reaprofitant un antic edifici i molt limitat en les seves possibilitats de creixement per l'urbanisme ja plenament configurat.

L'adaptació de l'edifici dels marquesos de Cartellà —una casa senyorial— en convent requeria importants obres d'infraestructura, que es compliren no només per les dificultats inherents a qualsevol construcció, sinó per les suspicàcies dels veïns, especialment del capítol catedralici, posseïdor de diversos edificis adjacents al dels caputxins.

Així, per la banda del carrer Ballesteries, es van haver d'alçar un mur de separació i un terraplè a fi de realitzar una separació segura de la casa del Ferial. També es varen haver d'ampliar les cisternes i construir desguassos nous. L'església es va haver d'orientar de nord a sud, tot seguint el traçat del carrer de la Força, i va quedar encongida completament dins l'edifici i amb la capçalera a la banda meridional.

L'accés principal al convent es realitzava des de la placeta situada a tramuntana, i es va obrir una portalada de servei al carrer de la Força. Aquesta zona de servei quedava, gràcies al desnivell del carrer, sota l'església, en un pis inferior, segons sembla, ocupant un espai anteriorment destinat a estables. Adossat a l'església per la banda de ponent, es va edificar un petit claustre de forma quadrangular, cobrint una gran cisterna subterrània.

Sembla que les modificacions internes de l'edifici varen ser radicals, ja que es va enderrocar gran part del palau dels Cartellà.

PART II. LES EXCAVACIONS

Com ja s'ha dit més amunt, les excavacions realitzades als dos edificis esmentats varen ser d'abast bastant limitat, però poden aportar algunes dades interessants, especialment si les analitzem amb les diverses dades històriques que posseïm.

L'excavació del solar que havia ocupat el convent de Sant Francesc es va realitzar dins el local núm. 9 del carrer Nou, una galeria d'art amb un nom significatiu: El Claustre. Aquesta galeria rep aquest nom precisament pel fet que es troba situada a l'àrea ocupada per l'ambulacre de migdia del més gran dels dos claustres del convent, i encara s'hi conserven part de quatre arcades de l'esmentat passadís.

L'excavació pràcticament no va aportar materials ceràmics o d'altra mena que permetin establir la datació de les diverses fases existents, així que l'evolució cronològica s'ha hagut d'establir en gran manera a través de les dades aportades per la documentació històrica.

-Elements anteriors al convent

Són escasses les estructures aparegudes en l'excavació anteriors a la construcció del convent. Com hem esmentat abans, la documentació fa referència a l'existència de diverses parcel·les.

Només una estructura de les recuperades en l'excavació podria ser anterior al s. XIII. Es tracta d'un mur de forma semicircular que vàrem poder excavar en un tram força reduït —molt emmascarat per les construccions posteriors— situat a la banda de migdia de la propietat. Del mur, construït a base de carreus ben treballats, escairats exteriorment i lligats amb morter, només es conserva una filada.

L'estructura, per la seva disposició, podria formar part d'alguna mena de torre, o ser la base d'un dipòsit o de qualsevol altra estructura de planta circular. De fet, l'absència de materials datables associats a aquest mur no permet precisar-ne la datació i, si bé sembla alt medieval, també podria ser anterior, ateses les dades de què disposem.

-Primeres estructures del convent

A les fases més primitives del convent sembla pertànyer un enterrament recuperat als nivells més profunds dels que s'hi van excavar. En aquest moment inicial, l'àrea, posteriorment ocupada pel claustre, no devia estar edificada i era aprofitada com a necròpoli. L'absorció dels cementiris que hi havia al voltant dels convents i monestirs a mesura que aquests creixien en extensió és un fet bastant habitual.⁵

Així sembla passar en aquest cas. L'estructura més antiga conservada i pertanyent al convent és el mur que, al sud, tancava el claustre. Construït a base de carreus més o menys ben escairats, i tot definint filades, aquest mur, que es conserva no solament al local excavat sinó també a parcel·les veïnes —més o menys emmascarat—, tancava el claustre a migdia, separant-lo de l'edifici existent en aquella banda. El mur presentava una potent fonamentació, bàsicament per dues raons. Per una banda, pel fet que l'edifici que sostenia tenia diversos pisos i, sobretot, per la composició del substrat de la zona, compost per sorres de riu, i per l'altra, per les freqüents inundacions que patia l'àrea, dues circumstàncies que feien que la base necessités una gran solidesa.

Enmig del mur es conserva un escut en relleu encara visible avui dia.

⁵ De tot succeix a monestirs com el de Sant Pere de Besalú o al mateix de Sant Pere de Rodas.

-Estructura del claustre

La descripció diferenciada d'aquestes estructures en un apartat especial es deu al fet que no resulta gens clar que tot el seguit d'elements apareguts pertanyin al claustre originari, i de fet semblen fruit d'una reforma posterior que caldria situar a finals del s. XVI.

A la banda de tramuntana de l'ambulacre, a tocar el mur que el separava del pati, es va localitzar una estructura de forma quadrangular que no va poder ser excavada en tota la seva extensió i que conforma una tomba d'obra, excavada al sòl del passadís. Dins la tomba, de quasi dos metres de profunditat, es varen recuperar les restes d'un enterrament, que, orientat est-oest, va aparèixer a uns 70 cm de la part superior de la tomba.

Per sota de l'enterrament, el farcit continuava, i a la part inferior de la sepultura es va posar al descobert un nivell compost totalment per restes de fusta i ossos completament descompostos que havien acabat conformant una massa informe que s'estenia per tot el fons de la tomba, amb un gruix d'uns 20 cm.

La combinació, dins aquest nivell, d'ossos abocats solts i d'enterraments de cadàvers que hi havien estat dipositats amb la seva caixa de fusta fa pensar en l'ús de la tomba com una mena d'ossari en un moment molt determinat, que ni molt menys ha de ser coincident amb el de la seva construcció, ja que l'existència d'un altre enterrament al damunt demostra que va ser reutilitzada. Però també és cert que la seva gran profunditat ens inclina a pensar que la idea d'aprofitar-la ja era present en la ment dels seus constructors. Cal esmentar, a més, dos elements. Per una banda, entre la massa informe que componia l'ossari, es va recuperar una arracada d'or —de disseny molt simple— que demostra que, com a mínim, s'hi va enterrar una dona (no era, doncs, l'ossari dels monjos); i per l'altra, els dos únics fragments ceràmics apareguts en l'excavació i que permeten fer-ne una datació aproximada corresponen al s. XVI avançat, i varen ser recollits dins el farcit de l'interior de la tomba. Aquest moment cronològic es pot relacionar fàcilment amb la reforma de l'any 1598, que, segons el contracte d'obres que hem esmentat anteriorment, va comportar la reconstrucció total —fins al nivell de fonamentació— de tot el sector de migdia del claustre.

De tota manera, la datació de la tomba és un problema. Aquesta estructura és constructivament anterior al mur del pati, però aquesta anterioritat podria ser d'un parell de segles o d'un parell de setmanes. En el primer dels

casos, seria una pervivència del claustre del s. XIV, aprofitat en la restauració del XVI. En el segon dels casos, la relació estratigràfica es deuria exclusivament a la planificació del treball dels operaris durant les obres de reforma.

Per construir el nou mur del pati, es va fabricar prèviament una poderosa solera de pedra i morter per donar solidesa al mur, ja que el terreny del subsòl —com ja hem esmentat anteriorment— era molt inestable, a causa de la seva composició a base de terres al·luvials.

Així, doncs, sembla que les arcades d'estil gòtic conservades dins el local no són altra cosa que construccions del s. XVI que copien les de la galeria de ponent, existents ja amb anterioritat, i que el contracte especifica que són aquelles que cal imitar.

Un cop col·locada la solera del passadís, va ser farcit fins a la cota de circulació. Aquesta estava clarament marcada pel límit superior de la tomba, coincident així mateix amb la part inferior del mur vist del pati. En aquest farcit varen aparèixer restes de diversos enterraments, tres d'ells sobreposats i a tocar el mur del fons, a migdia.

El moment de col·locació d'aquests enterraments no és gaire clar, però probablement cal situar-lo a la mateixa època que es va construir el farcit. Una altra cosa hauria implicat rebentar el paviment. En un segon moment, es va canviar la pavimentació, es va obstruir la tomba d'obra amb una capa de morter i es va cobrir amb un paviment de rajols vermells. Aquest paviment es va col·locar després del procés de desamortització i venda del convent, i quan la parcel·lació actual ja era definida. Aquest fet és fàcilment demostrable, ja que el paviment s'interromp en els diversos murs que delimiten el local.

Aquest era, de fet, el paviment de la zona fins a l'any 1977, en què el local fou adquirit pels actuals propietaris, moment en què també es redescobriren les arcades del pati, que havien estat emmascarades dins un mur durant més d'un segle.

De la zona interior del pati, són pocs els elements recuperats. Hi ha un enterrament anterior a la construcció del claustre i que demostra l'ocupació de l'espai com a necròpoli durant els primers temps d'existència del convent.

L'altre element d'aquest sector és un pou que va aparèixer a tocar el mur de separació amb el passadís. Amb una profunditat superior als 5 m, presenta una reparació a la part inferior feta amb rajol i una fractura a uns 3,50 m de profunditat. Aquests dos elements podrien ser fruit del progressiu descens de la capa freàtica, que hauria obligat a enfondir el pou, actualment completament sec.

Els treballs duts a terme a l'edifici del Museu d'Història de la Ciutat i Arxiu Municipal es varen desenvolupar en un passadís i a la cambra adjacent de la banda nord de l'edifici, com a part d'una reforma que havia de permetre col·locar-hi un ascensor i proporcionar nous accessos a les cambres subterrànies.

Un cop més, no es va tractar tant d'una excavació en sentit estricte com d'un seguiment d'obres amb un pressupost i uns terminis que calia complir. Aquest fet va comportar un rebaixament de l'estratigrafia de forma accelerada i no sempre amb la precisió que seria desitjable.

Una altra mena de problemes són inherents a l'evolució urbanística de la zona. El nucli antic de la ciutat és una àrea ocupada des d'època romana i que ha patit importants canvis urbanístics. L'orografia del terreny, a la vessant d'un turó, ha obligat, sempre que s'hi ha volgut construir un edifici nou, a fabricar unes fonamentacions molt profundes. Aquestes, per una banda, han malmenat les estructures anteriors, i per l'altra, han comportat grans remocions de terres, que han barrejat l'estratigrafia. Així, la datació de les estructures s'ha hagut de realitzar tot sovint a través de relacions estructurals.

L'any 1977 ja s'havia dut a terme una intervenció arqueològica a l'edifici, concretament en una de les cambres del soterrani situada immediatament a migdia de la zona objecte d'aquest treball (MARTÍN, 1977). En aquella excavació, varen posar-se al descobert tot un seguit de nivells i estructures d'època romana. Malauradament, els treballs de l'any 1977 s'iniciaren a una cota situada 4 m per sota del nivell d'inici de les nostres actuacions, és a dir, just a la profunditat en què vàrem haver de donar per finalitzada la nostra intervenció.

En definitiva, els treballs han permès definir tot un seguit de fases, de la majoria de les quals no disposem de gaires dades, ni per datar-les ni per aclarir-ne la funcionalitat.

-Primeres fases

En aquest apartat reunim les tres estructures més antigues aparegudes en l'excavació. Estaven molt malmeses i podrien pertànyer a dos o tres moments cronològics diferents.

Dels quatre murs pertanyents a aquest moment, que podríem situar *grosso modo* dins l'època medieval, tres es conservarien sols a nivell de fonamentació.

Probablement, el mur més antic és el que, de nord a sud, travessava l'anomenada zona 2, i es tractava d'una fonamentació de grans rierals lligats amb morter. Posteriorment, s'hi va adossar un segon mur per la banda de ponent, en direcció est-oest, que acabava girant cap a migdia.

A la banda de llevant de l'excavació, es va recuperar una estructura quadrangular que es perdia fora de l'àrea prospectada i que estava retallada parcialment per les estructures modernes. Va aparèixer desconnectada de qualsevol altra estructura de la zona i, a diferència dels altres murs, només conservava dues filades de pedra, de tal manera que, si era una fonamentació, approfondia en el terreny molt menys que les altres.

El més interessant dels murs d'aquest moment medieval se situa a l'angle nord-occidental de l'excavació. Presenta un parament exterior fet a base de carreus molt ben escairats, amb un tipus d'obra estilísticament situable en els s. XIII-XIV. Aquest mur va ser tallat per la banda nord en construir-se l'edifici de ca l'Ensesa, que correspon a l'antiga Canonja Vella.

Aquesta edificació fou construïda el s. XIII, però no queda gaire clar que l'actual façana correspongui al moment inicial. Si fos així, el parament que estem descrivint seria anterior a l'esmentada centúria. El més interessant d'aquest mur és que correspon a un angle d'edifici i delimita, per tant, l'espai ocupat per dos carrers, un cap al nord-sud i l'altre orientat est-oest.

Aquesta delimitació correspon quasi exactament a la situació de dos carrers d'època romana, si tenim en compte la reconstrucció urbanística realitzada per J. Sagrera, cosa que, si la seva teoria és correcta, indicaria una pervivència de l'antiga xarxa urbana fins a l'època medieval, moment en què l'àrea era ocupada pel call jueu.

-Un carrer

Les estructures conservades corresponents a aquest moment pertanyen a dos edificis diferents, amb un espai entremig corresponent a un carreró orientat de nord a sud.

A ponent va aparèixer un mur, en direcció nord-sud, que presentava una orientació lleugerament diferent a la de l'edifici actual. El parament era fet a base de blocs de pedra de petites dimensions semidesbastats. A la banda de migdia es conservava una pilastra adossada, i l'àrea que hi havia al sud apareixia més rebaixada, tot indicant la possible existència a l'indret d'una porta, de la qual mancava, però, el brancal de la banda contrària. Aquest mur va ser

retallat i parcialment incorporat com a fonamentació del convent en el moment de la seva construcció.

Un segon mur, també orientat nord-sud, va aparèixer a llevant de l'anterior. De característiques constructives similars a l'anterior, conservava un accés, amb el llindar i els brancals per encastar-hi la porta a la banda del carrer. Al costat de migdia, el mur girava cap a l'est, però d'aquest tram es conservava molt poca cosa. A més, la part conservada presentava la peculiaritat que no disposava de fonamentació, mentre que el tram de ponent reaprofitava com a tal part d'un dels murs de les fases precedents. A la part est de l'estructura, que correspondria a l'interior de l'estança, es va recuperar un paviment de morter, de no gaire solidesa, que presentava diverses reparacions i que en cobria dos d'anteriors de terra premsada. Els materials proporcionats pels diversos paviments situarien la construcció de l'edifici al s. XV o, potser, dins la centúria següent.

Aquesta datació es podria posar en relació amb l'abandonament del call i, especialment, amb un moment (el s. XV) en què la propietat passa per diverses mans, ja cristianes. Així, un tal Casellas va comprar la propietat a Joan Castelló l'any 1447, i la va vendre als marquesos de Cartellà el 1471. Aquests, amb una important reforma l'any 1662, varen mantenir la propietat fins al 1732, moment en què passà a les mans dels caputxins.

-La construcció del convent

Com s'ha dit, al s. XVIII la propietat dels senyors de Cartellà es converteix en el convent caputxí de Sant Antoni.

Aquesta construcció va comportar importants canvis en l'estructura de l'edifici, que, almenys a la zona que ens ocupa, varen suposar la supressió total de les estructures anteriors i l'elevació del nivell de circulació més d'un metre.

Així, a la denominada zona 2 (que correspon a la cambra on actualment s'ubiquen les escales d'accés a l'arxiu municipal) es varen recuperar dos farcits constructius corresponents a aquest moment. L'inferior presentava una superfície compactada i en pendent. Tot sembla indicar que es va col·locar durant les primeres fases de reforma de l'edifici i que va ser emprat com a sòl de treball per a la circulació d'obres i materials.

La majoria dels murs observables en l'actualitat corresponen a aquest moment. També coetània és una gran claveguera, que de nord a sud travessava el passadís. Amb les parets construïdes amb pedra mitjana lligada amb mor-

ter i coberta amb grans lloses, presentava un fort pendent envers el sud (en 5 m de llarg, el pendent era de quasi 4 m) que malmenava tota l'estratigrafia del sector.

Algunes de les fonamentacions dels murs eren fetes amb arcs en lloc de murs. Aquest mètode és molt emprat al nucli antic de la ciutat de Girona, ja que permet salvar els desnivells. Així succeeix amb el mur de ponent del passadís i amb el de migdia de la zona 3 (indret on s'ubica el nou ascensor), amb la particularitat que l'arcada est-oest recolza contra la del mur del passadís, fet que teòricament hauria de comportar algunes debilitats estructurals.

El que actualment correspon al mur de llevant de la zona 2 era inicialment un espai obert, ja que l'indret formava part d'una de les naus laterals de l'església. En canvi, sí que era clos per la part de migdia, on se situava una porta, de tal manera que aquesta nau s'estructurava en forma de diverses capelles obertes cap a la nau central (de la qual potser eren separades per reixes metàl·liques).

L'església tenia una alçada diferent a l'actual distribució de plantes, i l'arcada de la volta encara resultava visible a una alçada corresponent a l'actual segon pis. L'arcada era suportada per pilars en forma de creu, que presentaven unes poderoses fonamentacions.

D'aquest moment és també el passadís que menava al claustre, separat de l'església per un mur de considerable amplada, posteriorment substituït parcialment per un altre de força més prim que permetia major espai de circulació pel passadís.

L'Institut Vell

Amb la desamortització de 1835, l'edifici passà a propietat municipal, i el 1841 s'hi inaugurà un institut d'ensenyança, que continuà en ús fins a mitjan l'actual centúria.

Les modificacions produïdes a l'àrea excavada són escasses. Es canvia la distribució per plantes, fent-les més baixes, amb un segon arc a la banda de llevant de la zona 2.

Es refà el mur que separava església i passadís construint-hi com a fonamentació una arcada de rajols.

Posteriorment, s'hi introdueixen nous petits canvis, alguns d'ells duts a terme no fa gaires anys, com la construcció d'una nova claveguera de rajol sota el paviment del passadís, o el tapiament de la zona 2 per la banda de llevant amb un envà de rajols.

CONCLUSIONS

Es tracta, sens dubte, de dues intervencions modestes, tant per l'espai abastat com, fins i tot, pels resultats, que no han permès en molts casos definir amb gaire claredat la funcionalitat i datació d'algunes de les estructures.

Però, al nostre parer, es tracta també de resultats interessants per diversos motius. El primer d'ells, perquè demostren un cop més la importància que tenen l'arqueologia i les fonts documentals com a elements complementaris. Massa sovint arqueologia i història documental han avançat per camins diferents sense preocupar-se, ni l'una ni l'altra, de confrontar els seus resultats, cosa que ha produït errors interpretatius. Com a exemple, no n'hi ha cap de més clar que el de l'excavació del convent de Sant Francesc. Les excavacions semblaven indicar una datació tardana —del s. XVI—, per les arcuacions del claustre, tot i que estilísticament semblaven anteriors. Aquí la documentació va jugar un paper important, ja que un contracte d'obres de finals del XVI esmentava explícitament la construcció de les arcuacions, especificant que havien d'imitar-ne unes altres d'existents, i d'aquí la disfunció estilísticoestratigràfica.

Però els resultats són especialment interessants per les dades —indicis, més aviat— que aporten sobre la xarxa urbanística de la ciutat.

En aquest sentit, l'excavació del convent de Sant Francesc ha permès demostrar, per una banda, l'ocupació de la zona per edificacions anteriors —fet refermat per la documentació—, i per l'altra, el progressiu creixement i transformació del convent, amb la construcció d'un claustre en una àrea anteriorment ocupada per un cementiri.

Més complexa resulta l'evolució urbanística de l'edifici de l'actual Museu d'Història. Situat en una zona ocupada des del s. I aC, l'edifici havia sofert molts canvis i havia passat per uns quants propietaris, complint diverses funcions. Aquesta zona dona un bon testimoni d'aquests diversos canvis de la propietat, així com de les transformacions de la xarxa urbana, amb canvis de límits i creació i desaparició de carrers i carrerons.

En definitiva, doncs, creiem que petites excavacions com les presentades aquí, combinades amb la documentació existent i amb els altres treballs arqueològics, passats i futurs, duts a terme a la ciutat gironina, han de permetre anar reconstruint la trama urbanística i l'evolució històrica de la ciutat.

BIBLIOGRAFIA

- BARRAQUER, C. (1906) *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del s. XIX*, vol. I, Barcelona.
- BARRAQUER, C. (1915) *Los religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX*, Barcelona.
- BOTET I SISÓ, J. (1911) *Geografía general de Catalunya. Provincia de Gerona*, Barcelona.
- CANAL, J. de la (1832) *España sagrada*, Madrid.
- CHIA, J. (1861) *Inundaciones de Gerona*, Girona.
- FABRE, G. (1986) *Girona entre quatre rius*, Girona.
- GIRBAL, E. (1866) *Guía cicerone de la Inmortal Gerona*, Girona.
- MONTSALVATGE, F. (1909) *Noménclator histórico de las iglesias parroquiales y rurales, santuarios y capillas de la provincia y diócesis de Gerona*, Olot.
- PLA CARGOL, J. (1946) *Gerona arqueológica y monumental*, Girona.
- ROIG I JALPÍ, G. (1678) *Resumen historial de las grandezas y antigüedades de la ciudad de Gerona*, Girona.
- RUBÍ, P. (1966-67) «El convento de San Antonio (1732-1835)», *AIEG*, XVIII, p. 5-48.

EXCAVACIONS A DOS CONVENTS DE LA CIUTAT DE GIRONA

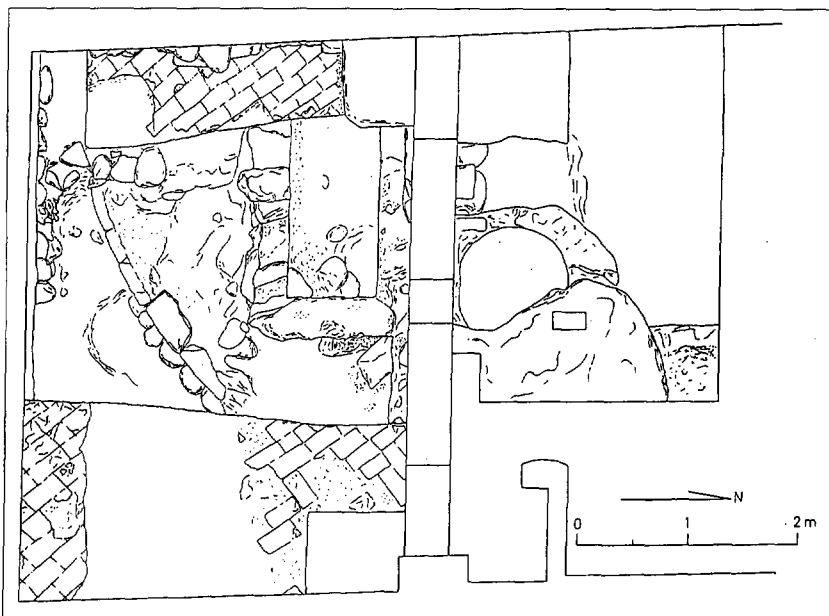


Fig. 1: Planta general de les excavacions del convent de Sant Francesc a l'interior del local del carrer Nou, núm. 9.

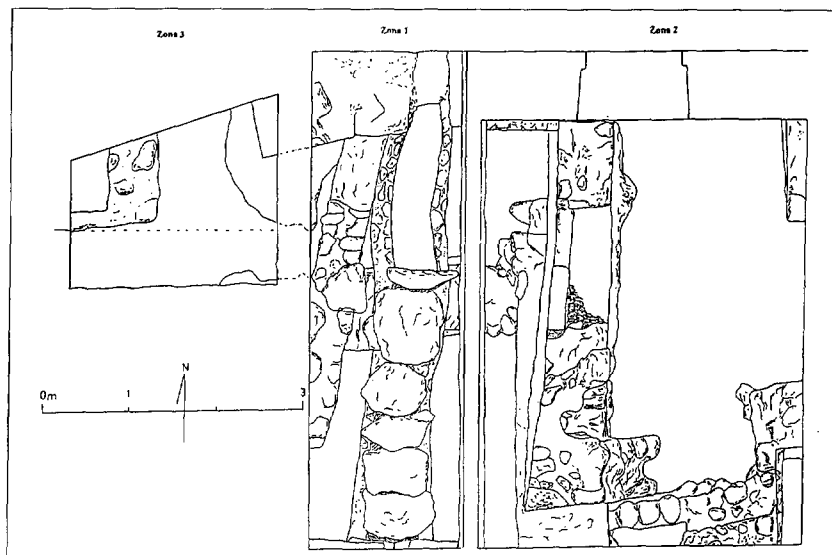


Fig. 2: Planta general de les excavacions a l'interior del convent de Sant Antoni, a l'actual Museu d'Història i Arxiu de la Ciutat de Girona.